

wijzen dat er wei degelijk een omslag in de omgang met kinderen en jongeren begonnen is in de achttiende eeuw. Een vader die verklaarde heel anders op te voeden dan hijzelf was opgevoed, is voor die tijd nauwelijks denkbaar. Het feit dat autobiografen voor 1800 in het algemeen hun jeugd nauwelijks de moeite waard vonden om te beschrijven, terwijl daarna 'jeugdherinneringen' een apart literair genre gaan vormen wijst ook op een mentaliteitsverandering, die uitgelegd mag worden als een ontstaan van het moderne gezinsleven. Dekker concludeert dan ook tot een groeiend individualiteitsbesef in de laatste twee eeuwen. Dit zijn vaak bedrieglijke kwalificaties, want sinds 1800 zijn er steeds nieuwe fasen in het individualiseringsproces aangewezen. De discussie over periodisering en fasering zal dus wel doorgaan. Dekker heeft een gedeelte van het terrein in kaart gebracht met grote liefde voor de bronnen en dit heeft een waardevol boek opgeleverd.

H. Q. Röling

A. Vieira, *Antonio Vieira's Sermon against the Dutch Arms (1640)*, F. Smulders, ed. (Frankfurt am Main, [etc.]: Peter Lang, 1996, lxvi + 370 biz., ISBN 3 631 48227 2).

De Portugese priester Antonio Vieira (1608-1697) was een bijzondere man. In zijn tweede vaderland Brazilië en ver daarbuiten maakte hij naam met zijn even bevlogen als eloquente preken. Van de meer dan tweehonderd preken die in druk bewaard zijn gebleven en welke gerekend worden tot het mooiste dat ooit is verschenen in de Portugese taal, geldt zijn kanselrede van mei 1640 als meest indrukwekkende. In een preek waarin verwondering, verbijstering en woede doorklonken, zette Vieira zich af tegen de soldaten, klerken en andere dienaren van de Nederlandse West-Indische Compagnie die sinds tien jaar een deel van Brazilië bezet hielden. Vieira hield God voor dat de Nederlandse 'piraten' uit het verloop van de oorlog konden opmaken dat hun religie de ware was. Dit mag u niet toestaan, voegde hij eraan toe. Bovendien, waarom laat u ons eerst de grond bewerken en steden bouwen in dit land, om het vervolgens aan de Nederlanders te schenken? Maar doet u wat u goeddunkt. Geef de Nederlanders Brazilië maar, geef ze Indië, geef ze Spanje en verstoot ons Portugezen en Spanjaarden, laat ons maar in de steek.

Deze preek is nu in een nieuwe tekstkritische editie verschenen. De linguïst Frits Smulders bespreekt erin de verschillende gedrukte en handgeschreven versies van het Portugese origineel en de Spaanse vertalingen, en behandelt de klassieke, literaire en theologische bronnen waaruit Vieira heeft geput. Maar daarbij laat Smulders het niet, want hij weet ook op heldere wijze de historische context te schilderen. Historici zullen echter niet meteen wegwijs worden in Smulders' editie, die in de eerste plaats bedoeld is voor linguïsten.

Zoals een goed propagandist betaamt, liet Vieira in zijn preek geen nuances toe. Hij beschouwde de Nederlanders als de verpersoonlijking van het kwaad en had zelfs geen goed woord over voor het bewind van Johan Maurits van Nassau-Siegen, de gouverneur die in zijn omgang met alle bevolkingsgroepen, ook de rooms-katholieken, toch zoveel tact aan de dag legde. Smulders weet aannemelijk te maken dat het venijn van de preek moet worden verklaard uit de jammerlijke mislukking van een Spaans-Portugese vlootaanval die kort tevoren had plaatsgevonden. Vieira had al zijn hoop erop gesteld dat de zeeslag bij Recife de Nederlanders eindelijk uit hun bolwerk zou verdrijven, maar door een combinatie van tegenslag en tactische blunders was de Iberische vloot niet in staat geweest haar numerieke overwicht uit te buiten. Sterker nog, ze had een smadelijke nederlaag geleden.

Smulders wijst er verder terecht op dat de oorlog kort tevoren een nieuwe, meedogenloze fase

was ingegaan. De Portugese legeraanvoerder Luis Barbalho vond dat geen enkele Nederlander gespaard mocht worden en de Nederlanders wensten hun tegenstanders met gelijke munt terug te betalen. Met schrik vervuld verschansten Vieira en met hem vele andere Portugezen zich daarom in hun hoofdstad Bahia. Een verklaring voor Vieira's felheid die Smulders onbesproken laat is dat de Nederlanders in de gebieden onder hun gezag weliswaar godsdienstvrijheid toestonden aan katholieke burgers, maar tegelijk de jezuiteten met alle middelen bestreden. En Vieira was nu juist een jezuïet!

Het enige minpunt aan dit verder voorbeeldige boek is het ontbreken van een korte biografische schets van Vieira. Opname daarvan zou geen overbodige luxe zijn geweest. Smulders plaatst nu wel de preek, maar niet de predikant in een historisch verband en laat de lezer Vieira's leven zelf reconstrueren uit de talrijke noten. Daardoor blijft onvermeld dat Vieira enkele jaren na de kanselrede van 1640 als diplomaat voorstelde om Pernambuco aan de Nederlanders af te staan. Dat zou de prijs moeten zijn voor duurzame vrede met de Republiek. Evenmin komen we aan de weet dat hij kort daarna het brein is geweest achter de oprichting van een handelscompagnie, die in het leven werd geroepen om de succesvolle Zeeuwse kaapvaart onschadelijk te maken. Saillant detail daarbij is dat Vieira's ontwerp was geënt op het octrooi van een instelling, die voorheen geenszins op zijn sympathie kon rekenen: de West-Indische Compagnie.

W. W. Klooster

A. J. Hoving, met bijdragen van G. A. de Weerd en G. J. D. Wildeman, *Nicolaes Witsens scheeps-bouw-konst open gestelt* (Franeker: Van Wijnen, 1994, 5 tek. + 412 blz., f199,50, ISBN 90 5194 109 9); N. Witsen, *Aeloude en hedendaegsche scheeps-bouw en bestier* (facsimile uitgave; Franeker: Van Wijnen, Alphen a/d Rijn: Canaletto, 1994, 560 blz., ISBN 90 5194 100 2 en 90 6469 521 0; oorspronkelijke uitgave Amsterdam: Commelin en Appelaer, 1671).

Het onderzoek over de Nederlandse scheepsbouwkunst in de zeventiende en achttiende eeuw is de laatste jaren in een stroomversnelling geraakt. Dat komt niet op de eerste plaats door projecten als de bouw van replica's van Compagnieschepen als de *Amsterdam* en de *Batavia*. Hoe spectaculair en nuttig zulke ondernemingen ook mogen zijn, ze leveren relatief toch minder nieuwe kennis op over de techniek die in het verleden werd toegepast dan het geduldig combineren van gegevens ontleend aan prenten, schilderijen, scheepsmodellen, bestekken van schepen, vondsten uit scheepswrakken, reisbeschrijvingen en eigentijdse werken over de scheepsbouw. Eén van de 'klassieke' teksten op dit gebied (die trouwens ook als vraagbaak voor de bouwers van de nieuwe *Batavia* heeft gediend), is de *Aeloude en hedendaegsche scheeps-bouw en bestier* van de Amsterdamse regent, geleerde en collectioneur Nicolaes Witsen. Dit boek, waarvan de eerste uitgave in 1671 het licht zag, is het oudste gedrukte werk over de scheepsbouw dat in Nederland is verschenen. Een tweede, herziene en uitgebreide editie, onder de titel *Architectura navalis et regimen nauticum*, werd gepubliceerd in 1690. Wie zich met de scheepsbouw in de tijd van de Republiek bezig houdt, kan zich niet veroorloven, 'Witsen' te negeren.

Het probleem met het boek is echter, dat het een nogal hermetische indruk maakt. De opzet is tamelijk warrig. De presentatie van de stof kan niet anders dan rommelig en onoverzichtelijk worden genoemd. Er valt slechts met moeite doorheen te komen. Het boek werd tot nu toe daarom meer geciteerd dan werkelijk gelezen.

Ab Hoving, thans hoofdrestaurator scheepsmodellen van de afdeling Nederlandse geschiede-